

Balázs Géza

Az örömelven működő bulvársajtó nyelve*

A celebműsor egyik vezetője megállapítja: „Volt egy kis csokiszag a levegőben”. Tényleg, mintha áradna valami a médiakanálisok felől. Töprengésem tárgya a bulvársajtó és bulvármédia nyelve. Mint antropológus nyelvészhez illik: a kitűzött cél semleges, sőt inkább szeretnivaló, émikus (élményközeli). A bulvárt és persze nyelvét lehet szeretni. A bulvár örömforrás. De milyen?

Kortünet, hogy a sajtó bulvárosodik, a média kommercializálódik. A nyelvhasználat ugyanúgy. A bulvárt sokan olvassák, többen olvassák, mint az ún. „minőség”, szeriőz lapokat! A hasonló a hasonlóknak örvend elve alapján egyre jobban hasonlítanak egymásra a lapok, a rádió- és tévéműsorok. Mindenütt ugyanazok a szereplők, ugyanazok a manírok, ugyanaz a nyelvhasználat.

Biztos van valami titka a bulvárosodásnak. A titok: az ember evolúciós sajátossága: a lehető legkisebb energiabefektetésre és az ellentmondás-mentességre való törekvés. A homeosztatisztikus állapot, amelyet most nevezhetünk boldog, súlytalan lebegésnek is, az ember harmóniakereső vágyának az eredménye. Az ember vágyaiban leginkább az szerepel, hogy naphosszat heverjen egy illatos tavaszi réten, gondtalanul majszolgasson alpesi csokoládét, legyezgesse egy kis erotika, legföljebb egy csipet szexszel, fogyasszon „lájtos” gyümölcs- vagy szeszes italokat, „bealudjon”, bulvárregényt és bulvársajtót olvasson, habkönnyű kereskedelmi műsorokat nézzon, benne jó nőket és pasikat, trendi ruhákat, kocsikat; érezze a bódító illatokat, az öblítőszeres pihe-puha légységét, és lakása legyen egy lakóparkban, a kék Duna mellett, jachtkikötővel.

Ezt a vágyat a Sigmund Freud által leírt boldogságelv mozgatja: „mi az, amit maga az ember ismer el magatartásával élete céljának és szándékának, hogy mit követel az élettől, mit akar benne elérni... boldogságra tör, boldog akar lenni, és úgy maradni... Észrevehető, hogy egyszerűen az örömelv programja az, mely az életcélt kiszabja.” (S. Freud esszé. Gondolat, 1982. 340.)

Miért és hogyan szolgálja a bulvársajtó, valamint nyelvhasználata az örömelvet?

Például úgy, hogy tematikájában emberi ösztönökre épít: szerelem, erotika, szex, étkezés, játék, szórakozás. Ehhez álmokat teremt: szex & New York & celebek. A

* Előadás formájában elhangzott 2008. november 15-én A média új nyelve: a bulvár című konferencián; első megjelenése: Trefort-kert, II/1.

bulvár tematikája voltaképpen egy metamédia-tematika, vagyis „média a médiáról” világ. Nyelvészeti értelemben többszörös tükrözés, amely az elemezhetetlenségig torzítja a valóságot.

A bulvár már ismert vagy könnyen fogyasztható sémákat kínál. Szájba rágott étel. Gyorsétterem. A sematikus ábrázolásmódot nyelvi értelemben a grammatikai és stilisztikai eszközök egyoldalúsága, a jelentések egyértelműsége, a metaforákban és metonímiákban, vagyis az átvitelekben való szegénység, egyúttal azonban a gyorsaság, a „turbónyelv” jellemzi.

A bulvár egyszerűsít. A világ kaotikus, bonyolult, kiismerhetetlen, a bulvársajtó világa viszont habkönnyű, rózsaszín, konfliktusszegény; gyorsan oldódik, mint egy pezsgőtabletta; nincs idő a fejfájásra. Nem bántja mélyebb összefüggés, előzmény és következmény, a pillanat, a mozzanat a lényeg: „elköltözött/talán elköltözött/gondolkodik azon, hogy elköltözzön/megfontolja, hogy visszaköltözzön/visszaköltözött”. A nyelvi egyszerűsítésre is hozhatunk példát. Egy mondás szerint a sportriporterek összesen száz szót tudnak... Ez persze túlzás, de a sportújságot olvasva, a sportközvetítéseket hallgatva, tényleg úgy tűnik, hogy nagyon behatárolt a szókészlet. Más kérdés, hogy azt a kevés szót viszont remekül keverik. A bulvár beszédmód leereszkedő, s laptól függően a 10-14 éves gyermekek nyelvi világához közelítő. Ebben nincs semmi szégyellnivaló, mert a retorikakönyvek szerint az amerikai elnökök beszédmódja évtizedek alatt a 20 évesekre belőtt beszédmódról a 8-10 évesekére csökkent. Talán ezért választanak egyes politikusok szóvivőket a bulvár világából?

A bulvár arra alapoz, hogy az ember vágyik a pillanat örömére. A bulvár képes megállítani az időt, és képes nyújtani a pillanat élményét. Erre a nyelvben a közhe-lyek, valamint a korjellemző szavak („trendi szavak”) lehetnének a legjobb bizonyítékok. Így lett a felkapott emberből sztár, majd szupersztár, megasztár, gigasztár, most pedig celeb; a szimbolikusból emblematikus, most pedig ikonikus, sőt ikon.

A bulvársajtó megadja a részvétel örömét, mert az ember szeret benne lenni az eseményekben. Az elemző, értékelő sajtóra a post festa(m) (az ünnep utáni) életérzés a jellemző; bölcsészkedő széplelkeknek való öröm csupán. Az „itt és most”-ra legjobb nyelvi példák a bejáratott nevek. Izgalmat kelt, ha azt hallják, hogy Stahl Judit, Stohl András vagy Stihl-fűrész.

Az ember szeret felszabadult lenni. A bulvár humorral ajándékoz meg. Bármiből képes humort csinálni. Pl. „A képviselőknek nem lesz hely a föld alatt”. Nem arról van szó, hogy nem temetik el őket (ősi szokással ütköznék a tett), hanem arról, hogy a Parlament elé épülő mélygarázsban nem biztosítanak nekik helyet. (Kiszólás: nem hiszem.)

Örömet jelent a tabutörés is. A tabuk korlátozzák az egyén és a közösség életét – nyilván jól fölfogott gazdasági, ökológiai, szociális stb. okokból. A tabuk feszegetése vagy átlépése öröm, mert a szabadság érzetét kelti. A nyelvhasználatban ezt mutatja a nyelvtabu-törés. Volt időszak, hogy azt vallották: „Nem túri a nyomdafes-

ték”. A bulvárban most már csaknem mindent tűr a nyomdafesték. A tabutörésnek persze fokozatai vannak. A „négybetűsnek” mondott szavak szinonimái vagy körülírásai: „fajfenntartásra utaló szó”, vagy elferdült változatok: *cseszd meg, wazzeg*. A beszédmód alapja a szleng. Előbb a bulvárban tört utat magának, a blogtérben viszont már kötelezővé vált. „Anyázás nélkül nem kezdődhet cikk” – gondolom ez az Index jelmondata.

Valljuk be, van egy (két...) hibánk. Szeretünk kukkolni. Vagy intimpistáskodni. A bulvár megadja a kukkolás élményét, bepillantani az intimszférába, ahol kivillan a hasihusi vagy a segghusi. (Kiszólás: Gömöri György szómagyarításai.)

Az ember kapcsolatait folyamatosan gondolja, ráadásul vágya, hogy őt is folyamatosan ápolják. Ezt a jelenséget az etológiában kurkászásnak, bolházásnak nevezik, az antropológiai irodalomban fatikus rítusnak, beszédnek, amelynek legfőbb műfaja a pletyka. A pletyka a bulvár örök forrása és terméke. A bulvár maga a fatikus beszéd. Követése után konstatáljuk: nem tudtunk meg semmit. A fatikus beszéd lényege, hogy nem szól semmiről, pontosabban semmiségekről szól, időjárásról, öltözködésről, kedélyállapotról, egészségről, testsúlyról... Ez azonban csak azok számára üresség, pusztá szócséplés, fecsegés, akik még megszokták, hogy a sajtó információkat is tud közölni. Ha arra gondolunk, hogy Náncsi néni és Mári néni miről beszélgetnek a kispadon: „jár a szájuk, mint a rokka, letyepetye, lepetye”, nos akkor nem csalódunk a bulvársajtóban. Náncsi és Mári néni is az örömbeszédnek áldoznak, locsognak, pletykálnak, kevés újat mondanak, szentenciáztatnak... s ugyanezt teszi most már kicsit fejlettebb technikával és bulvárnnyelven a bulvár is.

Biztonságérzetet, ezért örömet kelt az emberben az ismétlés, az ismerősség is. Öröm a rím, a ritmus, a tánc. A bulvár kedvenc módszere az ismétlés: visszatérés régi témákra. Minden újszülött számára minden bulvárhír új. Ki az a Feri, Kati, a Kovács család? Nem tudja. De ha egy részt elolvas, akkor a „folytatásban” (modern időjárási szakkifejezés) már tudja és hiányolja Ferit, a lócsiszárt, Katit, a fodrászt, valamint a Kovács családot Médiafalváról. Mert ők már az ő ismerősei...

Tehát a bulvársajtó (és rokona a kommersz média) sokat tud az ember vágyairól, örömelvűségéről, és folyamatosan arra törekszik, hogy ezt kiszolgálja. A sajtó, a média az egyoldalú, száraz politikai, gazdasági, kulturális információs szolgáltatásából folyamatosan elmozdul az örömelvűség felé. Fontosabb a politikus hajviselete, mint ami alatta van.

Mint jeleztem, nem kívánom föltétlenül ostorozni bulvárt, a siránkozó és médiapesszimista (nálunk pluszban hungaropesszimista) értelmiségi attitűdje pedig távol áll tőlem. Csak megfigyelek, elemzek, ráadásul nyelvi anyagon, mert antropológus nyelvész volnék, és utána értékelek, mert népemért, kultúrámért, anyanyelvemért elkötelezett vagyok. Freudtól indultunk, kezdjük az értékelést is vele: „Úgy tűnik, nem vitás, hogy nem érezzük jól magunkat mai kultúránkban...” (Freud i. m. 353.) Hm, igaza van. Mivel nem érezzük jól magunkat, boldogságkeresésbe fogunk.

Ha nem találjuk a boldogságot, jönnek a pótszerek, a gondúzők. „A kábítószer hatását a boldogságért folytatott harcban és a lelki nyomor távoltartásában annyira jótéteményként méltányolják, hogy mind egyedek, mind népek libidóháztartásában állandó helyet foglalt el... a gondúzők segítségével az ember minden időben kivonhatja magát a valóság kényszere alól és egy saját világban jobb érzetfeltételek mellett oltalmat találhat.” (Freud i. m. 342–343.) A „más gondúzőn” most ne a borocskát értsük („őt nem bántjuk”): „Különösen figyelmet érdemel az az eset, mikor az emberek nagyobb része közösen azon kísérletezik, hogy a valóság eszelős átalakításával biztosítsák boldogságukat és a bajtó való védelmet maguk számára.” (Freud i. m. 345.) Freud nem a bulvárra gondolt, amikor ezeket a sorokat leírta, de véletlenül (véletlenül?) tökéletesen ráillik. Fontos a „közösen” módhatározó. Az emberek „közösen kísérleteznek a valóság esztelen átalakítására...” Az egyes embereknek, vagy mondjuk úgy, az emberek egy csoportjának ugyanis van más módszere: „Legtöbbet akkor ér el az ember, ha a pszichés és intellektuális forrásokból eredő örömyerést kellően képes fokozni. Nekik a sors keveset árthat. Effajta kielégülések, mint a művészek öröme az alkotásban, fantáziaképeik megtestesítésében, a kutatóké problémák megoldásában és a valóság felismerésében különös kvalitással rendelkeznek és bizonyos, hogy egy szép napon képesek leszünk ennek metapszichológiai jellemzését adni.” (Freud 1982: 344.)

Sikerült azóta megnevezni azt az erőt, amely a külvilágtól függetlenítheti az embert. Ez a flow vagy áramlás. Csíkszentmihályi szerint a flow-élmények spontán cselekedetek, amelyeknek végzése közben az ember úgy érzi, hogy időn, téren kívül kerül, mintha egy áramlat ragadta volna magával. Ezt érzik az emberek kedvvel végzett éneklés, táncolás, sportolás, egy jó könyv olvasása, e dolgozat írása (bizony éjfél tájban), szerelem és nem föltétlenül csak szerelmeskedés közben, de ugyanilyen érzést élünk át, ha megjavítottuk a kerékpárt, vagy ha szépen rendbetettük a konyhát. A flow kiemeli az embert az unalmas hétköznapiokról – persze csak akkor, ha képes a lebegésre. Mert a konyha rendbetétele sokunk számára mégiscsak rabszolgamunka, annak az ócska kerékpárnak már ismét kidurrant a kereke, unom már ezt az állandó „találkozgatást”, térjünk már a lényegre! Ezek nem vezetnek flow-élményhez. A flow lehetősége bennünk van, minden embert megérint, de nem biztos, hogy felfigyelünk rá, és tönkre is tehetjük magunkban.

A flow-ban eltűnnek a mindennapok gondjai, bajai, elmenekülhetünk a hétköznapi gondjai elől, vagyis emberi, intellektuális tevékenységeink okozzák az örömet. A flow és az örömméret között kapcsolat van. (Csíkszentmihályi Mihály: A fejlődés útjai. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2007. 236.) Csakhogy van jó és rossz flow! A jó flow kreativitásra serkent, előrevisz, felszabadít, a rossz flow, a flow-nak mímélése, utánzása azonban leépít: „A mérhetetlen mennyiségű popzenei felvétel, a sok videofilm, a tévéműsorok, a mozifilmek, a ponyvaregények és a bulvár szennylapok hihetetlen méretű figyelmet vonnak maguk felé. Az izgalom képzetét keltik az

agyban, de csak addig, amíg nincs szükség semmiféle képességre, s úgy használják az emberek pszichikus energiáját, hogy közben nem növelik az egyén komplexitását.” (Csíkszentmihályi i. m. 246.)

Itt tértünk vissza a bulvárhoz! A bulvárral nem az a baj, hogy ösztöntematikája van, sematikus-leegyszerűsítő, hogy terjeszti a pillanatnyiság-eseményközbeniség, a nevetés, a tabutörés, a kukkolás, a fatikusság és az ismétlés kultúráját, s velük által, mint minden jó kapitalista termék, Mammont szolgálja (bár azért ez is baj egy kicsit), hanem az a baj, hogy iparilag beavatkozik az emberiség kulturális evolúciójába. Ami lehetne bennünk jó, és előrevivő, komplexebbé tevő, azt ugyanazon öröme alapján megfordítja, átfordítja a maga javára, vagyis mint Faust, szövetséget kötött az ördöggel, az evilági gyors kielégülések szolgálatára. A maga helyén és mennyiségében a bulvár ártalmatlan: olvassák Önök is nyugodtan a sztorilapot és a Kezicsókolomot minden nyáron kedvesük mellett heverészve a Balaton partján. Ha azonban észrevesznek deltás, (telt)karcsú felsőtestükön egy kis lyukat, azaz kilyukad az oldaluk az kíváncsiságtól, hogy mi lett, lesz Ferivel, Katival és a Kovács családdal, ha észreveszik, hogy számolják az órákat a következő bulvárig, akkor baj van.

Akkor hevesen arra kell törekedniük, hogy a jó flow kerítse hatalmába Önöket. Az pedig ott van a mindennapokban: a munkájukban, a tanulásban, a mindennapi élet kihívásaiban, a kreatív önkifejezésben, a baráti és családi kapcsolatok ápolásában. Nyelvi szintre lefordítva, a jó, az építő flow ott van a kultúrában, a kultúra szövegeiben, az irodalomban, a versmondásban, a szertartási szövegekben, a hittel tartott előadásban, az írásban, a szemináriumi dolgozatban, a baráti beszélgetésekben, minden megnyilvánulásunkban, amelyet az odaadás, a szeretet vezérel.

Hogy jelenlegi közérzésünk, a „rossz érzés a kultúrában” megváltozzék, a kiindulópont mi magunk vagyunk: kultúránk, nyelvünk, s ennek szövetébe szőtt emberi kapcsolataink. A bulvár tévút. A tévutakon ugyan mindig sokan tévelyegnek, egy értelmiségnek éppen ezért kutya kötelessége beszélni, szólni, „amíg rossz gégéből telik”...

Károsak azok az igék, amelyek azt mondják, hogy a modern „résztvevői, demokratikus kultúrában” nem lehet különbséget tenni a szent és profán, az értékes és értéktelen, tiszta és szennyezett között. Azt mondják, hogy minden relatív, egybemosódott, minden csak értelmezés kérdése. Nem lehet megmondani, hogy mi az értékes és mi nem, és nem tűzhetjük ki a „kiművelt emberfők” képzését, mert azt sem tudjuk, mi az, meg egyébként is honnan vesszük hozzá a bátorságot, mindenkinek magának kell kiművelnie magát. Amikor elutasítjuk a paternalizmust, az atyáskodást, akkor nem mondhatunk le a nevelésről, az ember küldetéséről, felelősségéről. Csak küldeteses és felelősségteljes emberiséggel menthető meg a Föld. A művelődés remek programot kíván az emberhez méltó élethez, illetve az ahhoz való visszataláláshoz. Nagy a bölcsészettudományok felelőssége, vegyük már észre!